

ДОКАЗИ В АУДИТІ: ПРОТИРІЧЧЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Досліджено специфіку поняття доказів в аудиті та галузях права, показано відмінності між ними, доведено недоречність застосування поняття “докази” в сфері аудиту, запропоновано замінити його терміном “підтвердження”

Постановка проблеми. Поняття аудиторських доказів широко застосовується в теорії та практиці аудиту. Автори праць з контролю, аудиту, ревізії вживають такі поняття як “докази”, “доказування”, та “аудиторські докази”, маючи на увазі інформацію, яка отримується аудитором в процесі перевірки і виступає основою для висловлення думки про достовірність фінансової звітності підприємства.

Окремими вченими і дослідниками піднімається проблема неправомірності застосування цього поняття в сфері аудиту, так як пр. проведенні аудиторських перевірок відсутня процедура доказування [8].

В Україні, як й інших країнах пострадянського простору, сформувалась самостійна система права і судочинства, в основу якої покладена усталена термінологія, основною процедурою захисту інтересів сторін є процес доказування, а одним з головних понять є поняття доказів.

Враховуючи самостійний розвиток вітчизняних систем права та господарського контролю, слід враховувати специфіку їх термінологічного апарату і не вживати однакових понять, які по-різному інтерпретуються в кожній з систем. Вживання в аудиті поняття докази, може викликати неадекватне розуміння прав і обов'язків аудитора, його функцій, принципів діяльності.

Проблема дублювання судової та контрольної термінології виникла внаслідок запозичення західного підходу до перевірки

публічної звітності та впровадження в нашій країні інституту аудиторства. Передбачене у Міжнародних стандартах аудиту, надання впевненості та етики (далі – МСА) поняття “аудиторські докази” означає всю інформацію, яку використовує аудитор для формулювання висновків, на яких ґрунтується аудиторська думка; вони охоплюють інформацію, яка міститься в облікових записках, що є основою фінансових звітів та іншої інформації [26, с. 546]. Тобто в МСА доказами називають будь-яку інформацію, яка є підставою для формування думки аудитора.

У вітчизняній теорії господарського контролю сформувався усталений термінологічний апарат, в якому поняття доказів відноситься до сфери судочинства і доведення фактів та подій, що мають відношення до судової справи. Інформацію, яку використовували у попередні роки ревізори і використовують у наш час податківці, аудитори для формування підсумкових документів контролю (актів, висновків) доказами не називають, так як вона не має відношення до судової процедури. Така інформація є підставою для висновків контролера, підтвердженням його думки.

З огляду на вищезазначені протиріччя у змісті поняття “докази” та його використанні, слід уточнити специфіку перекладу поняття “аудиторські докази” з англійської мови та визначити випадки його застосування в аудиторській практиці (див. табл. 1).

Таблиця 1. Переклад поняття “доказ” (англ. – evidence, proof, testimony) у довідковій літературі

№ з/п	Джерело	“Доказ” англ. мовою	Переклад
1	2	3	4
1	Англо-русский словарь по экономике и финансам / под редакцией А.В. Аникина – Экономическая школа. – 1993 г. – 590 с	evidence	1) доказ; свідчення; показання свідків служити доказом; підтверджувати; 2) данні, факти [4, с. 203]
2	Хорнби А., Гейтенби Э., Уейкфилд Х. Толковый словарь английского языка – Издательство “Сигма-пресс”. – Москва. – 1996 г. – 1200 с.	evidence	1) – ясність, наочність, очевидність; – підстава; знак, ознака, симптом; факти, дані ; – доказ, підтвердження ; свідоцтво; – доказ; показання свідків; 2) – служити доказом; показувати, демонструвати; – засвідчувати, свідчити; підтверджувати [32, с. 59]
3	Англо-русский толковый словарь. Банковское дело. – М.: Экономическая школа, ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2005. – 736 с.	proof	перевірка, підтвердження [3, с. 559]
4	Миркин Я.М. Англо-русский толковый словарь по банковскому делу, инвестициям и финансовым рынкам / Я.М. Миркин, В.Я. Миркин. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 424 с.	proof	1) процес контролю за точністю виконання операцій; 2) свідоцтво, підтвердження [25, с. 322]
5	Хорнби А., Гейтенби Э., Уейкфилд Х. Толковый словарь английского языка – Издательство “Сигма-пресс” – Москва. – 1996 г. – 1200 с.	proof	1) – підтвердження , доказ; – доказ () (у формі показань свідків, речових доказів); 2) – перевірка , випробування; проба; – перевірка (правильності арифметичних дій) ; 3) – перевірка , оцінювати, випробовувати [32, с. 711]
6	Dictionary of international business terms / Capela John J., Stephen W.Hatman. – 3 rd ed	proof	доказ [34, с. 409]
7	Герасимчук Л. Англо-український та українсько-англійський практичний економічний словник. – К.: Криниця. 2003. – 352 с.	evidence, proof	доказ [12, с. 200]
8	Жданова И.Ф. Русско-английский экономический словарь. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2003. – 880 с	evidence, testimony, proof	доказ [15, с. 144]
9	Жданова И.Ф., Скворцова М.В. Русско-английский словарь. Финансы, налоги, аудит. – М.: Филоматис, 2003. – 464 с.	evidence, testimony, proof	доказ [16, с. 93]
10	Хорнби А., Гейтенби Э., Уейкфилд Х. Толковый словарь английского языка – Издательство “Сигма-пресс” – Москва. – 1996 г. – 1200 с.	testimony	– показання свідків; – доказ; довід, свідчення; – твердження ; (урочисте) заява; відкрите визнання [32, с. 1042]

Як показує аналіз перекладу поняття різних понять: як явище – факти, дані, “доказ” в аудиті (англ. – evidence) так докази, підтвердження, свідчення, та як синонімів цього поняття (англ. – proof, процес – доводити, показувати, testimony), в англійській мові один і той же демонструвати, засвідчувати, посвідчувати, термін застосовується для позначення підтверджувати.

Наведені поняття включають як терміни з галузі господарського контролю, так і з судової сфери, які у вітчизняній науці прийнято розділяти.

Невірне застосування лінгвістичного перекладу поняття доказів у МСА та західній літературі створює загрозу ототожнення функцій аудитора та адвоката, юриста, експерта їх завдань, прав, обов'язків. Окремі наслідки цього вже можна спостерігати: до законодавства з аудиту введено проведення експертиз як одного з видів аудиторських послуг.

Метою дослідження є вивчення сутності поняття доказів в аудиті та галузях права, показати відмінність між ними, довести недоречність застосування поняття “докази” в сфері аудиту, запропонувати термін для заміни поняття “докази”.

Викладення основного матеріалу дослідження. Питання доцільності застосування терміну “докази” у працях з аудиту вже піднімалось науковцями, зокрема у монографії Бутинця Ф.Ф., Малюги Н.М. та Петренка Н.П. “Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні та світі” (2004 р.). Автори зазначили, що: “ Аудитор вивчає минулі факти господарського життя на відповідність їх чинному законодавству, тобто він повинен

впевнитись, що здійснені на підприємстві факти відображені в обліку і звітності згідно з чинними нормативними актами. Якщо аудитор сумнівається у достовірності даних, то замовник аудиту повинен надати аудитору докази того, що такі факти відображені у фінансовій звітності відповідно до вимог, а аудитор на підставі наданої замовником інформації формулює власну думку про достовірність фінансової звітності” [8, с. 337]. Крім цього автори наголошують, що аудитор не збирає доказів, так як він їх нікому не представляє (зокрема, у суді, причому тільки суд може кваліфікувати надану інформацію доказами по справі або не визнати її такими).

Піднята авторами проблема так і залишилась невирішеною і залишається актуальною до сьогодні.

Розглядаючи питання доказів в аудиті, різні автори присвячують їм цілі розділи у своїх працях, розміщують на цю тему статті у фахових виданнях. Аналіз запропонованих авторами тлумачень поняття доказів, дозволяє визначити, що переважна більшість з них схиляється до позиції, що доказами є інформація, яка є основою для висловлення аудитором думки про достовірність фінансової звітності (табл. 2).

Таблиця 2. Тлумачення поняття “докази” в працях з аудиту за період 1998 – 2005 рр.

Групи авторів	Поняття доказів	Автори
I	Аудиторські докази – інформація отримана в ході перевірки від економічного суб'єкта, що перевіряється, і третіх осіб, або результат її аналізу, що дає можливість зробити висновки і виразити власну думку аудитора про достовірність бухгалтерської звітності	Вороніна Л.І. [10, с. 90]; Голошапов Н.А. [13, с. 86]; Шеремет А.Д., Суйц В.П. [33, с. 326]; Терехов А.А. [31, с. 382]; Алборов Р.А. [1, с. 18]; Бичкова С.М. [9, с. 7]; Давидов Г.М. [14; С 35]; Крамаровський Л., Максимова Л. [7, с. 72]; Кулаковська Л.П. [23, с. 356]; Гайдай Л.П. [11, с.17.]; Костирко Р.А.[22, с. 82]
II	Визначення відсутнє, розглядаються аудиторські докази в контексті методів та джерел їх отримання	Макальська М.Л., Пірожкова Н.А. [24, с. 117]; Делліз Ф.Л., Дженік Г.Р., О'Рейллі В.М., Хірш М.Б. [5, с. 109], Скобара В.В. [29, с. 199]
III	Юридичне поняття, яке в аудиті є недоцільним	Бутинець Ф.Ф., Малюга Н.М., Петренко Н.І. [8, с. 320]

Перша група авторів, яка займає 55 % (11 із 15), наводить подібне визначення аудиторських доказів, під якими розуміють інформацію, отриману в ході перевірки від економічного суб'єкта, що перевіряється, третіх осіб, або результат її аналізу, що дає

можливість зробити висновки і виразити власну думку аудитора про достовірність бухгалтерської звітності.

Друга група авторів – 30 % (3 із 15), не наводить визначення аудиторських доказів, але у своїх працях присвячують

окремий розділ цього питанню, класифікації аудиторських доказів, методам та джерелам їх отримання.

Третя група авторів, що складає 15 % (1 з 15) з вивченої сукупності праць, розглядає докази як юридичний термін, що застосовується у процесі доказування.

В окремих працях відсутнє однозначне пояснення порядку надання доказів керівництву підприємства. Наприклад, В.В. Скобара стверджує, що: “аудиторські докази необхідні не тільки аудиторам, які проводять перевірку, але, перш за все, основним користувачам інформації – адміністрації підприємства”. І тут

же зазначає: “... аудитор не зобов’язаний ознайомлювати адміністрацію підприємства з отриманими доказами, на яких базуються його висновки” [29, с. 202]. Виходить парадокс, адміністрація повинна знати про виявлені докази, але аудитор, спираючись на них у висновку не надає їх адміністрації.

Це свідчить про певне нерозуміння авторами процесу отримання аудитором інформації та порядку її використання у своїй діяльності.

В МСА питанням отримання аудиторських доказів та їх використання присвячено наступні стандарти (табл. 3) [26].

Таблиця 3. Аналіз МСА щодо застосування аудиторських доказів

МСА	Пункт	Зміст
МСА 500 “Аудиторські докази”	п. 3 п. 7	Надається визначення аудиторських доказів, наводиться їх структура, кількісний та якісний характер. Зазначаються докази, які необхідно отримати аудитору при застосування аудиторських процедур
МСА 501 “Аудиторські докази: додаткові міркування щодо окремих статей”	Частина А п. 5; Частина В п. 3, 4; Частина Г п. 1; Частина Д п. 42	Рекомендується присутність аудитора при проведенні інвентаризації, оскільки так він сам може перекопатися у наявності та стані об’єктів. Якщо мали місце судові справи чи претензії в діяльності суб’єкта господарювання юрист підприємства має повідомити про всі деталі таких ситуацій. Якщо довгострокові інвестиції в цінні папери або інформація за сегментами є суттєвими для фінансових звітів, то керівництво суб’єкта господарювання має надати достатні та відповідні аудиторські докази стосовно їх оцінки та пояснення щодо розкриття інформації
МСА 505 “Зовнішні підтвердження”	п. 3-6, п. 34	Визначається достатність та якість аудиторських доказів, отриманих від третіх осіб, прийняття їх до уваги при висловленні аудитором думки та оцінці ризику суттєвого викривлення інформації
МСА 620 “Використання роботи експерта”	п. 2	Зазначається, що використовуючи роботу, виконану експертом, аудитор повинен одержати достатні відповідні аудиторські докази того, що така робота відповідає цілям аудиторської перевірки
МСА 401 “Аудит у середовищі комп’ютерних інноваційних систем”	п. 4	Передбачається, що при необхідності спеціальних знань й навичок, аудитор звертається за допомогою до фахівця, який має таку кваліфікацію; він може бути працівником аудиторської фірми або запрошеним фахівцем. Якщо планується залучення такого фахівця, аудитор повинен одержати достатні відповідні аудиторські докази того, що така робота відповідає цілям аудиторської перевірки

Аналіз положень МСА показує, що доказами називають будь-яку інформацію, яку аудитор отримує від підприємства, третіх осіб, експертів, управлінського персоналу, в ході перевірки, тобто цей термін не несе на собі юридичного змістовного навантаження.

У вітчизняному законодавстві (Закон України “Про судовий устрій України”, Закон України “Про судову експертизу”) дається чітке визначення поняття доказів, що застосовуються у різних галузях права (див. табл. 4).

Таблиця 4. Поняття доказів у чинному законодавстві

Докази	Поняття	Джерело
Судові	Доказами у справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору	[18, с. 22]
У цивільному праві	Доказами за цивільною справою є будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи	[30, с. 85]
В адміністративному праві	Доказами за справою щодо адміністративних правопорушень є будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність або відсутність адміністративного правопорушення, провину даної особи у його здійсненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення	[30, с. 85]
У кримінальному праві	Доказами в кримінальному праві є будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, що здійснила це діяння, й інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи	[30, с. 86]

Таким чином, можна виділити ключові складові терміну “докази” у галузях вітчизняного права (рис. 1).

Як показує аналіз поняття доказів у правовій сфері, ключовою складовою його змісту є фактичні дані, що становлять основу процесу доказування наявності злочину, правопорушення, дій сторін для вирішення справи.

Для існування доказу важливою є наявність та єдність обох елементів засобів

доказування: фактичні дані і засоби доказування – що не містить даних і фактів, нічого не доводить, і, навпаки, якщо фактичні дані отримані не через встановлені законом засоби доказування, то вони не можуть бути використані в якості судового доказу і не можуть бути покладені в основу судового рішення.

Рис. 1. Поняття доказів у галузях права

Використання доказів у галузях права спрямовуються на вирішення різних питань. Наприклад, кримінальне право має за мету

визначення причин та умов, що спричинили здійснення злочину та розміри завданого збитку окремій особі або державі. У судовій

справі інформація, що стосується справи, встановлюється за допомогою визначених законом засобів доказування: письмові та речові докази, висновки експертів, пояснення представників сторін та інших осіб які беруть участь у судовому процесі [21, с. 27]. Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень [21, с. 28]. У адміністративному праві докази підтверджують наявність або відсутність адміністративного правопорушення і провина особи встановлюється лише в ході розгляду справи у визначеному законом порядку на їх підставі.

Як видно з проведеного аналізу, у чинному законодавстві акцентується увага на таких ознаках доказів:

– докази – це фактичні дані, за допомогою яких у визначеному законом порядку встановлюється наявність або відсутність певних обставин, що мають пряме відношення до скоєного злочину;

– докази збираються та використовуються органами дізнання, посадовими особами, слідчими органами, прокурором, судом;

– фактичні дані правопорушень встановлюються лише шляхом процесуального доказування, під час якого збираються та перевіряються докази і на їх підставі приймаються та обґрунтовуються процесуальні рішення.

Звідси легко побачити суто процесуальну специфіку процесу отримання доказів та їх використання. З цього слідує, що при застосуванні терміну “аудиторські докази”, повинна забезпечуватись єдність фактичних даних та визнаних законодавчо засобів для їх отримання і доказування.

Проте в аудиті процесуальної форми отримання інформації немає. Аудитор отримує облікові і звітні дані підприємства на умовах суворої конфіденційності.

Об’єктом судового пізнання є здійснення дій та подій, які в результаті стають причиною порушення судової справи та мають юридичне значення. Наявність або відсутність обставин за справою

встановлюється лише у передбаченому законодавством порядку на підставі доказів. Суспільно небезпечне діяння встановлює орган дізнання, слідчий і суд у передбаченому законодавством порядку, а аудитор за законодавством таких повноважень не має. Виявлені в ході аудиту факти (“аудиторські докази”) не можуть бути підставою для судової справи.

Аудитор гарантує збереження конфіденційності усіх даних, які він дізнається про діяльність підприємства. Згідно з Кодексом професійної етики аудитор зобов’язаний суворо дотримуватися принципів конфіденційності та доброзичливості, тому дотримання принципів етики аудитора робить неможливою передачу “доказів” до суду, оскільки аудитор не уповноважений вилучати документи та розголошувати інформацію, отриману в ході перевірки. Враховуючи це, виявлені аудитором дані не можуть кваліфікуватись як докази.

Відносно питань етичної поведінки С.М. Бичкова зазначає, що не варто передбачати конфлікту інтересів аудитора та адміністрації. Повинна бути створена атмосфера довіри між перевіряючим і тими, хто перевіряється [9, с. 9]. У випадку порушення етичних вимог, на аудитора покладається професійна відповідальність.

Враховуючи те, що в діяльності аудитора немає визначеного законом порядку збирання судових доказів, немає можливості використати отримані докази у процесі доказування, надати їх для розгляду суду або іншого уповноваженому органу, можна стверджувати, що в аудиті відсутній процес доказування і немає потреби у пошуку доказів. Це свідчить про абсолютну недоцільність застосування терміну “докази” в сфері аудиту.

Не дивлячись на можливість легкого доведення відсутності зв’язку аудитора з процесом пошуку доказів і доказування фактів, окремі автори зосереджують увагу на тому, що пошук доказів є одним з головних видів діяльності аудитора [11, с. 20; 22, с. 82].

Згідно з чинним законодавством аудитор може тільки в деяких випадках бути залученим до судового процесу. Так, згідно ст. 4 Закону України “Про аудиторську діяльність” (від 14.09.2006 р. № 140-V) в межах аудиторської діяльності виділяється проведення аудиту та надання таких видів аудиторських послуг:

- ведення та відновлення бухгалтерського обліку;
- консультації з питань бухгалтерського обліку та фінансової звітності;
- експертизи;

– оцінки стану фінансово-господарської діяльності;

– інших видів економіко-правового забезпечення господарської діяльності.

Поняття доказів може з’являтися тільки у випадках залучення аудитора судовими органами в якості експерта або при наданні такої аудиторської послуги як захист інтересів клієнта перед третіми особами (рис. 2). Інформація, підготовлена аудитором та надана суду, може бути визнана доказами.

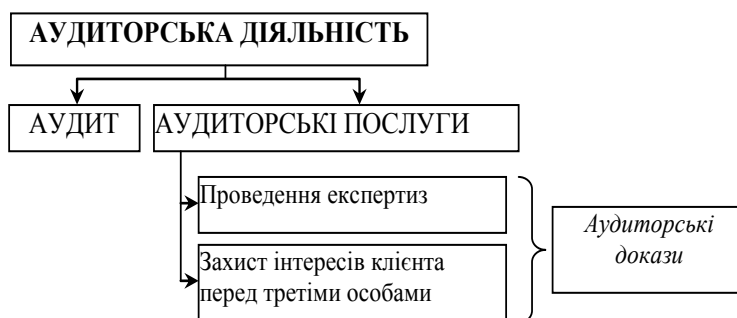

Рис. 2. Сфери використання “доказів” в аудиті

При наданні аудиторських послуг у формі експертиз або по захисту інтересів клієнта перед третіми особами, аудитор може бути викликаний до суду та приймати участь у судовому процесі. В таких випадках аудиторські послуги кваліфікують як юридичні, що охоплюють будь-які послуги, для здійснення яких, особа, що їх надає, повинна бути затвердженою судом тієї юрисдикції, в якій ці послуги надаватимуться, або мати необхідну юридичну професійну підготовку для здійснення такої практики [19, с. 75].

Закон України “Про судову експертизу” визначає проведення судової експертизи як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду [20, с. 3].

Послуги з підтримки у судових справах можуть складатися з таких видів діяльності, як свідок-експерт, обчислення попередньо оцінених втрат чи інших сум, які можуть стати дебіторською чи кредиторською заборгованістю внаслідок судової справи чи інших юридичних спорів, і допомогу з

управлінням та пошуком основних документів, що стосуються спору чи судової справи [19, с. 76].

При дотриманні перелічених вище умов, свідчення експерта чи висновок аудитора не будуть мати повної юридичної сили, поки суддею не буде прийняте рішення у справі, чи брати до уваги інформацію, яку надає аудитор або аудитор-експерт. Аудитор, таким чином, не надає певних доказів по справі, він представляє на розгляд суду свій висновок, в якому висловлює власну професійну думку з питань, які мають відношення до судової справи. Аудитор не є процесуальною особою, він не має права брати на себе функцію доказування. Його свідчення в суді можуть прийматись як будь-які інші свідчення, а не фактичні докази.

Як зазначає Ф.Ф. Бутинець, аудитор не повинен перетворюватися на слідчого, а діяти лише в межах своїх повноважень. Йому не дозволено проводити слідчі дії, підозрювати у порушеннях будь-кого, оскільки на нього покладається обов’язок висловлення думки про достовірність фінансової звітності [8, с. 337].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи проведений аналіз змісту поняття доказів та особливостей їх застосування у галузях права, можна зробити висновок про різні напрями досліджень, мету та способи її досягнення, що реалізуються у галузях права та контролній діяльності.

Ознаками доказів є: визначений законом порядок встановлення наявності або відсутності обставин, що мають пряме відношення до скоєного злочину; збір та використання органами дізнання, посадовими особами, слідчими органами, прокурором, судом; встановлення шляхом процесуального доказування.

Звідси можна визначити суто процесуальну специфіку процесу отримання доказів та їх використання. З цього слідує, що при застосуванні терміну “аудиторські докази”, повинна забезпечуватись єдність фактичних даних та визнаних законодавчо засобів для їх отримання і доказування, а це забезпечується тільки у судовій сфері.

В аудиті відсутня процесуальна форма отримання інформації, аудитор отримує інформацію підприємства на умовах суворої конфіденційності, в діяльності аудитора немає визначеного законом порядку збирання судових доказів, немає можливості використати отримані докази у процесі доказування, в аудиті відсутній процес доказування і немає потреби у пошуку доказів. Це свідчить про абсолютну недоцільність застосування терміну “докази” в сфері аудиту.

Поняття “докази” слід застосовувати у сфері права з огляду на процесуальну форму їх отримання і представлення відповідним органам.

Переклад поняття докази в аудиті з англійської мови показує застосування одного терміну для позначення різних понять для галузі господарського контролю та судової сфери. У вітчизняній науці прийнято розділяти такі поняття як факти, дані, докази, підтвердження, свідчення, що набувають різного тлумачення для кожної сфери діяльності.

Неправильне застосування лінгвістичного перекладу поняття доказів у МСА та західній літературі створює загрозу ототожнення функцій аудитора та адвоката, юриста, експерта їх завдань, прав, обов'язків.

Пропонуємо замінити термін “докази” в сфері аудиту або “аудиторські докази” на поняття “підтвердження” аудитором інформації, так як аудитор не доводить факти, а підтверджує достовірність фінансової звітності, яка підлягає перевірці.

Список використаної літератури:

1. *Алборов Р.А.* Аудит в организациях промышленности, торговли и АПК. – М.: Дело и Сервис, 1998. – 464 с.
2. *Алборов Р.А., Хуружий Л.И., Концевая С.М.* Основы аудита: Учебное пособие. – М.: Дело и сервис, 2001. – 224 с.
3. *Англо-русский толковый словарь. Банковское дело.* – М.: Экономическая школа, ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2005. – 736 с.
4. *Аникина А.В.* Англо-русский словарь по экономике и финансам / под редакцией А.В. Аникина. – Экономическая школа, 1993 г. – 590 с.
5. *Аудит Монтгомери / Деллиз Ф.Л., Дженик Г.Р., О'Рейлли В.М., Хирш М.Б. / Пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова.* – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 542 с.
6. *Аудит. Пер. с англ. / Гл. редактор серии проф. Я.В. Соколов.* – М.: Финансы и статистика, 1999. – 560 с.
7. *Аудит: Практическое пособие / А. Кузьминский, Н. Кужельный, Е. Петрик, В. Савченко и др. / Под ред. А. Кузьминского.* – К.: Учетинформ, 1996. – 283 с.
8. *Бутинець Ф.Ф., Малюга Н.М., Петренко Н.І.* Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні і світі: Монографія / За редакцією проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ЖДТУ, 2004. – 564 с.
9. *Бычкова С.М.* Доказательства в аудите. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 176 с.
10. *Воронина Л.И.* Основы современного бухгалтерского учета и аудита: Учебное пособие. – В 2 частях. – М.: ПРИОР, 1999. – Часть 2. Основы аудита. – 304 с.

11. *Гайдай Л.П.* Об'єктивна істина та аудиторські докази в аудиті // Вісник ЖІТІ – 1998 р. – № 7. – 17-22 с.
12. *Герасимчук Л.* Англо-український та українсько-англійський практичний економічний словник. – К.: Криниця, 2003. – 352 с.
13. *Голощанов Н.А.* Словарь-справочник аудитора / Под ред. В.И. Осипова. – М.: Экзамен, 1999. – 384 с.
14. *Давидов Г.М.* Аудит: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, КОО, 2001. – 363 с.
15. *Жданова И.Ф.* Русско-английский экономический словарь. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2003. – 880 с.
16. *Жданова И.Ф., Скворцова М.В.* Русско-английский словарь. Финансы, налоги, аудит. – М.: Филоматис, 2003. – 464 с.
17. Закон України “Про аудиторську діяльність” від 14.09.2006 р. № 140-V
18. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про судовий устрій України” від 21.06.2001 р. №2531-III.
19. Закон України “Просудову експертизу”: Офіц. видання. – К.: Концерн “видавничий Дім “Ін Юре”, 2004. – 12 с.
20. Зміни та доповнення до чинних Стандартів аудиту та етики Міжнародної федерації бухгалтерів: станом на 1 січня 2003 р./Пер. з англ. Мови О.Л. Ольховікова, Л.Я. Догорук. – К.: ТОВ “Парітет-інформ”, 2003. – 242 с.
21. Кодекси України. У 3 кн./ Відп. Ред. В.Ф. Бойко. – К.: Юрінком Інтер, 1997.
22. *Костырко Р.О.* Совершенствование аудита финансовой отчетности акционерных обществ. Монография. – Луганськ: изд. СНУ им. В.Даля, 2003. – 300 с.
23. *Кулаковська Л.П.* Основы аудиту: курс лекцій. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 608 с.
24. *Макальська М.Л., Пирожкова Н.А.* Основы аудита: Курс лекций с ситуационными задачами. – М.: Издательство “Дело и сервис”, 2000. – 160 с.
25. *Миркин Я.М.* Англо-русский толковый словарь по банковскому делу, инвестициям и финансовым рынкам / Я.М. Миркин, В.Я. Миркин. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 424 с.
26. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2006 року/ Пер. з англ. Мови О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гик, Т. Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківська, С.О. Куліков. – К.: ТОВ “ІАМЦ АУ “СТАТУС”, 2006. – 1152 с.
27. Новые стандарты и методики аудита: 2-е изд. перераб. и доп./ Сост. и коммент. канд. эконом. наук В.С. Ляховского. – М.: Гелиос АВР, 2005. – 464 с.
28. Основы аудита: Учебник/С.М. Бычкова, А.В. Газарян, Г.И. Козлова и др.; Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Изд-во “Бухгалтерский учет”, 2000. – 456 с.
29. *Скобара В.В.* Аудит: методология и организация. – М.: Дело и Сервис, 1998. – 576 с.
30. Словник законодавчих і нормативних термінів: Юрид. слов. І. Дахна/Авт. І.І. Дахно. – К.: Бліц-Інформ, 1998. – 352 с.
31. *Терехов А.А.* Аудит: перспективы развития. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 560 с.
32. *Хорнби А., Гейтенби Э., Уейкфилд Х.* Толковый словарь английского языка – М.: Сигма-пресс – 1996. – 1200 с.
33. *Шеремет А.Д., Суйц В.П.* Аудит: Ученик. – 2-е узд., доп. и перераб. – М.: ИНФРА – М, 2001. – 352 с.
34. Dictionary of international business terms / Capela John J., Stephen W. Natman. – 3-rd. ed.

БОНДАР Валерій Петрович – кандидат економічних наук, професор Державної академії статистики, обліку та аудиту

Наукові інтереси:

– теорія, організація і методологія аудиту в Україні

– комплексна комп'ютеризація процесу аудиторської перевірки